

Šimkaičių Šv. vyskupo Martyno bažnyčios dendrochronologiniai tyrimai atskleidžia Girkalnio koplyčios istoriją¹

dr. Adomas Vitas
VDU Gamtos mokslų fakultetas
El. paštas ad8advi@gmail.com

Girkalnio kapinių koplyčios vieta 2018 m., A. Vito nuotr.

2017 m. Šimkaičių Šv. vyskupo Martyno bažnyčios pastogės konstrukcijose pastebėta paprastojo ažuolo mediena. Turint omenyje, kad bažnyčia statyta XX a. 4-ajame dešimtmetyje, ažuolo mediena pastato konstrukcijose yra visiškai netipiška medienos rūšis. Publikacijose apie Šimkaičių bažnyčios istoriją teigiama, kad bažnyčia pastatyta 1931–1932 m. Bažnyčios statyba rūpinosi kun. Stanislovas Kemzūra. Knygoje „Kauno arkivyskupijos bažnyčios“ rašoma: „Girkalnio kapinėse buvo didelė medinė koplyčia. Kunigas S. Kemzūra su P. Šauliu sutarė šią koplyčią pervežti į Šimkaičius ir iš jos pastatyti bažnyčią. Koplyčia buvo išardyta ir pervežta į Šimkaičius“ (p. 43). Remiantis šiais

duomenimis buvo daryta prielaida, kad minėta ažuolo mediena gali būti buvusios Girkalnio kapinių koplyčios konstrukcijos dalys.

Todėl nutarta atlikti Šimkaičių bažnyčios dendrochronologinius tyrimus. Dendrochronologija (*dendron* gr. klb. – medis, *chronos* – laikas ir *logos* – mokslas) – mokslas, apimantis datuotų medinių medžio rievių informacijos išgavimą ir jos taikymą aplinkos ir istoriniams tyrimams. Vienas iš dendrochronologijos uždavinių – medinių pastatų konstrukcijų bei meno kūrinių medienos datavimas, t.y. medžių, kurių mediena naudota pastatų konstrukcijose ar kituose dirbiniuose, kirtimo metų nustatymas. Ši mokslo šaka susiformavo XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje.

Mėginiai (medienos gręžiniai) tyrimui paimti 2018 m. balandžio 22 d. Skirtingų laikotarpių mediena konstrukcijose matyti net ir vizualiai. Senesnė medie-

¹ Dėkojame Šimkaičių Šv. vyskupo Martyno bažnyčios klebonui E. Periokui, leidusiam atlikti dendrochronologinius tyrimus.

na yra didesnio tankio, metinės rievės yra siauresnės, o medžiai kirsti brandaus amžiaus. Tuo tarpu bažnyčios statybos laiko mediena, kuri šiuo metu dominuoja stogo konstrukcijose, yra žymiai prastesnės kokybės, mažo tankio, o medžiai kirsti iš pabrėžtančio ar pusbrandžio miško. Tyrimų metu nustatyti trys medienos pavyzdžiai, kirsti XIX amžiuje, bei vienas pavyzdys, kirstas XX amžiuje. Dendrochronologiniai tyrimai atskleidė keturias medžių, kurių mediena naudota bažnyčios statybai, kirtimo datas: 1841/1842 m., 1873/1874 m., 1874/1875 m. ir 1932/1933 m. Medžiai kirsti ne vegetacijos sezonu, t.y. vėlyvą rudenį ar žiemą. Seniausia pušis kirsta 1841/1842 m. žiemą. Jos mediena (apie 1 m ilgio rąstas) šiuo metu guli nenaudojamas Šimkaičių bažnyčios pastogėje. Greičiausiai jis buvo išimtas iš konstrukcijos po bažnyčios stogo ar pastogės remonto. Stogo konstrukcijoje esančios atraminės sijos datuotos 1873/1874 m. (pušis) ir 1874/1875 m. (ąžuolas). Kita, dominuojanti, stogo konstrukcijų mediena yra kirsta bažnyčios statybos metu, t.y. 1932/1933 m. žiemą. Taigi, remiantis gautais duomenimis, buvo nutarta plačiau pasidomėti Girkalnio kapinių koplyčios istorija.

Kaip teigia Viktoras Vitkus („Alio, Raseiniai“),² „kuomet statyta pastaroji koplyčia ir kuomet įrengtos kapinės, senosiose Telšių vyskupijos 1899 metų bažnytiniuose dokumentuose žinių nėra. Ten tiesiog nurodoma, kad koplyčia kapinėse stovi nuo neatmenamų laikų“. 2010 m. V. Vitkaus atlikti Girkalnio kapinių kultūrologiniai tyrimai atskleidė, kad seniausias kapinėse išlikęs paminklas yra iš 1825 m. 2018 m. šio straipsnio autoriui apžiūrėjus Girkalnio kapinių senesniąją dalį, pastebėti bent trys paminklai iš XIX a. 8-ojo dešimtmečio: 1871, 1873 ir 1879 m.

Girkalnio kapinių koplyčios istorijos rekonstrukcijai buvo pasitelkta archyvinė medžiaga, saugoma Lietuvos valstybės istorijos archyvo (toliau – LVIA) Žemaičių vyskupijos konsistorijos fonduose (f. 669, f. 696).

LVIA saugomos trys senosios Girkalnio RBK mirties metrikų knygos. Seniausioje pateikti laidojimai kapinėse nuo 1849 m. Šios knygos yra suskaitmenintos ir prieinamos internetinėje duomenų bazėje <http://www.epaveldas.lt>. Mirties metrikų knygų įrašai lyg ir paaiškintų Šimkaičiuose rastos medienos datą, tačiau netikėtų rezultatų davė XIX a. I pusės Girkalnio bažnyčios inventorių ir vizitacijų aktų, saugomų LVIA, analizė. Seniausias Girkalnio kapinių koplyčios paminėjimas užfiksuotas 1806 m. parapijos vizitacijos akte³. Dokumente parašyta, kad Girkalnio kapinėse, nutolusiose nuo bažnyčios per pusę varsto (varstas lygus 1066,8 m), tuometinio klebono kun. Juozapo Matusevičiaus lėšo-

mis pastatyta nauja koplyčia. Tuo metu kapinių teritorija buvo aptverta medinių statinių tvora. Jose stovėjo trys kryžiai⁴, kurių vienas neabejotinai buvo kapinių pašventinimo paminklas. Taigi Girkalnio kapinių koplyčia pastatyta laikantis 1795 m. caro valdžios nurodymo kapines steigti atokiau nuo bažnyčių šventorių. Praktiškai dauguma laidojimo vietų buvo iškeltos už miestelių ribų dėl tuomet galiojusių sanitarinių normų. Remiantis dokumentais ir atsižvelgiant į užfiksuoto seniausio paminklo datą (1825 m.) galima daryti išvadą, kad Girkalnio kapinės yra įkurtos XVIII a. pabaigoje ar XIX a. pačioje pradžioje, kuomet dauguma parapijų suskubo steigti naujas kapines už miestelių ir bažnyčių šventorių ribų bei jose statyti koplyčias, tarnavusias mirusiųjų šarvojimui, paminėjimui ir laidojimo apeigoms atlikti.

Reikia pastebėti, kad, kaip įprasta XIX a. bažnyčių ir parapijų dokumentams, Girkalnio kapinių koplyčia paminėta ne visuose su parapija susijusiuose dokumentuose. Apie šį pastatą visiškai neužsimenama 1826, 1830, 1841, 1842, 1851 metų vizitacijų aktuose⁵, o antai 1844, 1850 m. dokumentuose aprašomos net penkios Girkalnio parapijos ribose buvusios koplyčios (kapinių, privačios dvarų ir t.t.). 1844 m. vizitacijos akte pateiktas koplyčios aprašymas leidžia susidaryti platesnį vaizdą, kaip tuomet atrodė šis religinės paskirties pastatas. Jis stovėjo ant akmeninio pamato, turėjo nedidelį chorą, o pagrindinė koplyčios erdvė nuo presbiterijos buvo atitverta lentinėmis grotelėmis. Koplyčios lubos iškaltos ir grindys išklotos lentomis. 1844 m. klebono Roko Jankevičiaus (klebonas nuo 1826 m.) rūpesčiu pastatas buvo padidintas ir naujai perdengtas šiaudais. Koplyčia buvo 6,5 uolekčių ilgio ir 3,5 pločio (uolektis – 64,96 cm). Pačios kapinės buvo kvadratinio plano, o jų vartai pastatyti iš ąžuolinių rastų. Prie jų pritvirtinti mediniai varteliai. Koplyčios pastatas panašiai aprašomas ir 1850 m. dokumente⁶.

1851 m. Veliuonos dekanato vizitacijos ataskaitoje rašoma, kad Girkalnio kapinių koplyčioje įrengtas naujas altorius su Jėzaus Nazariečio (Antakalnio Jėzaus) atvaizdu⁷. Jis buvo iliuziškai tapytas ant drobės. Tokie tapyti altoriai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje išpopuliarėjo XVIII a., bet buvo tapomi ir labai populiariūs

4 Ten pat.

5 LVIA f. 669, ap. 2, b. 229, l. 87–100. 1826 m. Girkalnio parapijos vizitacijos aktas; LVIA f. 669, ap. 2, b. 243, l. 280–291. 1830 m. Girkalnio parapijos vizitacijos aktas; LVIA f. 669, ap. 2, b. 253, l. 457–468. 1841 m. Girkalnio parapijos vizitacijos aktas; LVIA f. 669, ap. 2, b. 256, l. 588–597. 1842 m. Girkalnio parapijos vizitacijos aktas; LVIA f. 669, ap. 2, b. 229, l. 120–130. 1851 m. Girkalnio parapijos vizitacijos aktas.

6 LVIA f. 669, ap. 2, b. 271, l. 24v.

7 LVIA f. 669, ap. 3, b. 344, l. 35.

2 <http://www.alioraseiniai.lt/girkalnio-kapines/>

3 LVIA f. 669, ap. 2, b. 221, l. 315.

Seniausios medinės konstrukcijos fragmentas.
Mediena kirsta 1841/1842 m. žiemą. A. Vito nuotr.

Medinės konstrukcijos atraminiai balkiai:
ąžuolas (viršuje, 1874/1875 m.),
pušis (apačioje, 1873/1874 m.).
A. Vito nuotr.

XIX šimtmečio pirmoje pusėje. Dalia Klajumienė, tyrinėjusi iliuziškai tapytų altorių reiškinį Lietuvoje, teigia, kad „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bažnyčiose buvo visuotinai paplitęs reiškinys, gyvavęs kaip svarbus katalikų sakralinės architektūros elementas“. Tokių tapytų altorių struktūra nesiskyrė nuo medinių struktūros, kurių erdvinę struktūrą ir formas imitavo. Tačiau medžiagų nepatvarumas lėmė tai, kad tokių altorių išliko labai mažai. Jie gyvuodavo apie 50 metų.

1868 m. Girkalnio bažnyčios ir parapijos apraše užfiksuotas toks pats pastato apibūdinimas, jame tebebuvo Jėzaus Nazariečio altorius. Tarp įrangos dar paminėtas gedulinių reikmenų komplektas su keturiomis medinėmis žvakidėmis ir kryžiumi. Kapinių teritorija buvo pažymėta iš žemių supiltu pylimu⁸.

Išanalizavus archyvinę medžiagą matyti, kad pušies, kirstos 1841/1842 m. žiemą, mediena Girkalnio kapinių koplyčioje buvo naudota jos ankstyvosios rekonstrukcijos (1844 m.) metu, kuri aprašoma 1844 m. Girkalnio bažnyčios vizitacijos akte.

1890 m. į bažnyčią trenkus žaibui, medinis pastatas sudegė. Visos pamaldos ir dvasininkų patarnavimai buvo perkelti į prastos būklės altarijos namelį, o šventinėmis dienomis Šv. Mišios vykdavo parapijos kapinių koplyčioje. 1894 m. parapijos būklės inventoriuje rašoma, kad koplyčia nauja, medinė. Matyt, koplyčia pavadinta nauja po rekonstrukcijos. Ji buvo dar didesnė nei 1844 m. rekonstruotoji: 7,5 sieksnių ilgio ir 4,5 pločio (rusiškas sieksnis lygus 2,13 m). Joje buvo šeši dideli ir

trys maži langai, trejos durys su geležiniais vyriais ir spygnomis. Grindys buvo išklotos lentomis⁹. Dendrochronologinė analizė parodė, kad šiai rekonstrukcijai mediena buvo kirsta 1873/1874 m. ir 1874/1875 m. žiemą. Taigi remiantis dendrochronologinių tyrimų rezultatais galima teigti, kad Girkalnio kapinių koplyčios pastatas nebuvo pastatytas naujas, o rekonstruotas (minėjome, kad mediena likusi iš 1844 m. rekonstrukcijos). Pastatas antrą kartą buvo padidintas, veikiausiai XIX a. 8-ojo dešimtmečio antroje pusėje (apie 1876–1878 m.), nes ankstesni įvairių bažnyčių medienos tyrimai parodė, kad mediena, naudojama pastatų konstrukcijoms, po kirtimo paprastai būdavo džiovinama vienerius ar kelerius metus¹⁰. 1894 m. Girkalnio parapijos kapinės jau buvo aptvertos akmens mūro tvora, tačiau jos stogai vietomis buvo nuplėšti¹¹, todėl tikėtina, kad ji sumūryta gerokai anksčiau, galbūt XIX a. 8 deš., kai vyko koplyčios rekonstrukcijos darbai.

Tuo metu joje buvo vienas altorius, dvi klausyklos, procesijų altorėlis, dviejų procesijų vėliavos, baldakimas, variniai būgnai, vargonai, laikinai paskolinti iš Žalpių bažnyčios. Tuo tarpu altarijos namuose buvo grojama nauja fisharmonija, nupirktą iš parapijiečių suaukotų lėšų. Be kitos įrangos ir naujai nupirktų reikmenų, koplyčioje taip pat buvo du geduliniai calūnai, dešimt pa-

8 LVIA f. 669, ap. 2, b. 363, l. 5v.

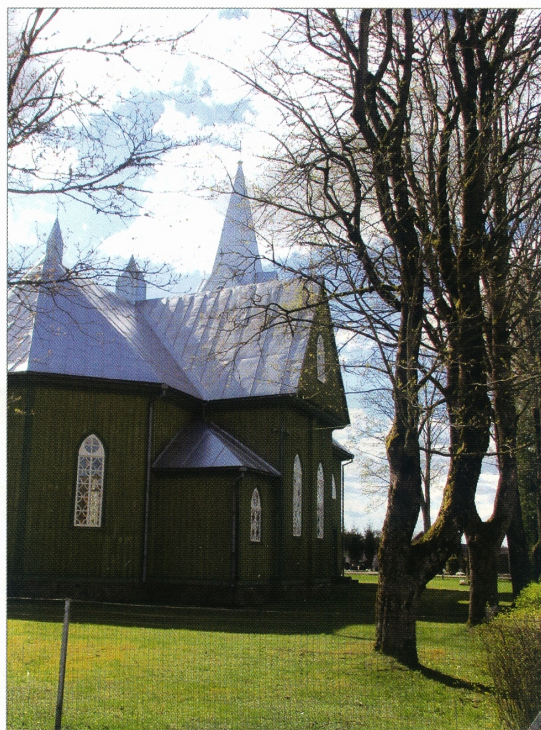
9 LVIA f. 669, ap. 3, b. 2541, l. 3.

10 Gabija Surdokaitė-Vitienė, Adomas Vitas, „The building and renovation history of vilnius and kaunas churches: dendrochronological dating and historical sources“, in: *Meno istorija ir kritika*, 2017, t. 13, p. 18–28.

11 LVIA f. 669, ap. 3, b. 2541, l. 3.

prastų medinių žvakidžių ir geležinis kryžius, kurį dovanojo vyskupas Mečislovas Leonardas Palilionis (1834–1908). Iš Nemakščių bažnyčios buvo gauti keturi dideli, bet seni, ir šeši mažesni paveikslai. Be to, parapijos pastangomis buvo nupirkti du nauji Išganytojo ir Švč. Mergelės Marijos atvaizdai juoduose mediniuose rėmuose¹².

Tiriant Šimkaičių bažnyčios konstrukcijas nerasta medienos iš XIX a. pr. Girkalnio koplyčios statybos laiko. Todėl galime kelti kelias hipotezes: a) originali mediena buvo pakeista ir neišliko koplyčios rekonstrukcijų metu, t.y. jos jau nebuvo, kai pati koplyčia buvo pervežta į Šimkaičius; b) ji buvo pašalinta iš Šimkaičių bažnyčios konstrukcijų ankstesnių bažnyčios remontų metu ir neišliko iki mūsų dienų; c) mediena yra tyrimams neprieinamose vietose, pvz., sienose, apkaltose lentomis. Atradus Šimkaičių bažnyčios konstrukcijose šią medieną būtų galima nustatyti tikslią Girkalnio kapinių koplyčios statybos datą. Tačiau ir dabartiniai rezultatai leido sužinoti tikslesnę ir išsamesnę šio pastato istoriją.

¹² Ten pat, l. 1–2v.

Šimkaičių bažnyčia 2018 m. pavasarį, G. Surdokaitės-Vitienės nuotr.